

DLA Doktori Értekezés Tézisei

FALVAI KATALIN

NŐI ZONGORISTÁK

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem 28. számú művészet- és művelődés-
történeti tudományok besorolású doktori iskola

BUDAPEST

2009

I. A kutatás előzményei:

A XXI. század elején már – ideális esetben – nem teszünk különbséget női és férfi zongorista között. Nem volt ez azonban mindig így, a nők sokáig csak az arisztokrata szalonok billentyűs hangszerei mellett mutathatták meg zenei talentumukat. „A csembaló, spinét, lant és a viola da gamba a nők számára legelfogadhatóbb hangszerek.”- írja John Essex 1722-es fiatal hölgyeknek írt illemkönyvében. A tény azonban, hogy a zenélni vágyó nők viszonylag hamar kivívták maguknak a billentyűs hangszerek használatának jogát, nem jelenti azt, hogy a koncertdobogókon egyenlő arányban találunk zongorista nőket és férfiakat.

(Nem térnék ki itt ezen arányok életkorbeli és más hangszereseknél jellemző ingadozására, ezeket a témákat is érinti azonban a dolgozat.)

A „zongorista nő” fogalmát több tanulmány is taglalja különböző metódusok szerint. Különösen a „New Musicology” irányzat képviselői közül foglalkoztak sokan a női illetve férfi zenélés, zeneszerzés közötti különbségekkel és hasonlóságokkal. (Gender studies.) Ki kell emelnem itt Susan McClary: *Feminine Endings* című tanulmányát (1991), amely azonban inkább az egyes zeneművekben fellelhető maskulin és feminin motívumokkal, a művek burkolt szexuális tartalmával, valamint egyes darabokban a női-férfi párbeszéddel foglalkozik. Írásán erősen érezhető a feminista szemlélet.

Egy másik tanulmány, Tia DeNora: *Music into action: performing genders on the Viennese concert stage, 1790-1810* (2002), mely az adott időszak bécsi koncertszínpadain fellépő művészek nemi megoszlásának alakulását vizsgálja. Kutatásai szerint Beethoven zongoraműveinek repertoárra kerülése előtt közel azonos volt a férfi és női előadók száma, a maskulinnak kikiáltott művek megjelenésével azonban szerinte hátrányos helyzetbe kerültek a női zongoristák.

Részletezhetnék még itt néhány tanulmányt (Arthur Loesser: *Men, Women and Pianos, A social History*, Mary Burgan: *Victorian Studies - Heroines at the Piano: Women and Music in Nineteenth-Century Fiction* (1986)), ezek, és a fentebb felsoroltak egyike sem tér ki azonban a kérdésre, amely engem elsősorban foglalkoztatott, nevezetesen arra, mi indukálta vajon a tényt, hogy –jóllehet, minden fizikai, szellemi és zenei képességet ugyanúgy birtokoltak, mint férfi pályatársaik, mégis – a XX. és XXI. század színpadain még mindig jelentősen kevesebb a zongoristanő.

II. Források

Kutatómunkám során igyekeztem minél több eredeti dokumentumot tanulmányozni. Ebben a munkában nagy segítségemre volt az Országos Széchényi Könyvtár, melynek Levéltárában számos kéziratos levelet vehettem kézbe Clara Schumanntól, Liszt Ferencről, Fischer Annie-től.

Végigböngészhettem számos magyar zenei folyóiratot, szaklapot az 1800-as, 1990-as évekből. Remek forrásnak bizonyultak például Clara Schumann koncertjeinek dokumentációjához, vagy Fischer Annie-ről írt, eddig számomra ismeretlen kritikák felleléséhez.

Ezekből az eredeti dokumentumokból néhányat tartalmaz a disszertáció függeléke.

A pályatársak beszámolója egy művésztől szinte elénk varázsolja az adott személyiséget, első kézből adva leírást karakteréről, habitusáról. Így volt ez Kocsis Zoltán és Mura Péter esetében is, akiket megkértem, meséljenek nekem Fischer Annie-ről, hiszen mindketten rendszeres személyes és szakmai kapcsolatban voltak velem. Köszönöm nekik, hogy vállalva az interjút, hozzájárultak a „Fischer Annie” fejezet árnyaltabbá tételéhez.

Ezekon a forrásokon kívül természetesen tanulmányoztam a hazai és külföldi, témába vágó irodalmat, amit alább sorolok fel.

Elsődleges források:

Bartha, Dénes – Révész, Dorrit: *Joseph Haydn élete dokumentumokban*. Európa könyvkiadó, Budapest, 2008

Fischer Annie. Klasszikus és Jazz kiadó, Budapest, szerkesztette: Batta András, Gádor Ágnes, H. Magyar Kornél, Molnár Szabolcs, Székely György, Retkes Attila, Tóth Anna

Great Pianists on Piano Playing. James Francis Cooke, Dover Publications, Inc., Mineola, New York

The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Szerkesztette: Stanley Sadie

Hankiss, János: *Liszt Ferenc válogatott írásai*. Zeneműkiadó, Budapest, 1959.

Samuel, Claude: *Clara S. Egy szenvedély rejtelvei*. Európa könyvkiadó, Budapest, 2009.

Somfai, László: *Haydn zongoraszonátái*. Zeneműkiadó, Budapest, 1979.

Somfai, László: *Joseph Haydn élete képekben és dokumentumokban*. Zeneműkiadó, Budapest, 1977.

Walker, Alan: *Liszt Ferenc utolsó napjai. Növendéke, Lina Schmalhausen kiadatlan naplója alapján*. Park Könyvkiadó, Budapest, 2007.

Walker, Alan: *Liszt Ferenc 1. A virtuóz évek. 1811-1847*, Zeneműkiadó, Budapest

Walker, Alan: *Liszt Ferenc 2. A weimari évek. 1848-1861*, Zeneműkiadó, Budapest

Walker, Alan: *Liszt Ferenc 3. Az utolsó évek. 1861-1886*, Zeneműkiadó, Budapest

Williams, John-Paul: *A Zongora*, Vince Kiadó, 2003.

Másodlagos források:

Elder, Dean: *Pianists at play, Interviews, Master Lessons, and Technical Regimes*. Kahn and Averill, London

Hartling, Peter: *Schumann árnyéka*. Európa könyvkiadó, Budapest, 1998.

Jemnitz, Sándor: *Schumann. A zeneszerző élete leveleiben*. Zeneműkiadó, 1958.

Muzsika, 1988. április, 31. évfolyam, 4. szám

Muzsika, 1993. december, 36. évfolyam, 12. szám

Muzsika, 2009. június, 52. évfolyam, 6. szám

Siepmann, Jeremy: *The Piano. The Complete illustrated guide to the world's most popular music instrument*. 1996.

A felsoroltakon kívül internetes oldalakon is tájékozódtam.

III. Módszer

A dolgozat írásakor mindenképp szükségesnek tartottam rövid bemutatást adni az első női billentyűsök megjelenésének társadalmi háttéréről, valamint magának a hangszernek a kialakulásáról. A haydn-i kor már bővelkedett kitűnő női hangszeresekben, akiknek ténykedését hiba lenne figyelmen kívül hagyni. Hogy nem szentelhettem nekik önálló fejezetet, ennek csak a kellően részletes hozzáférhető történeti dokumentumok hiánya az oka. Kitértem azonban a „Hölgyszonáták” dedikációinak címzettjeire, hiszen mi sem bizonyítja jobban a női billentyűsök zenesztársadalomban való jelenlétét, mint a nekik dedikált kompozíciók.

A zenetörténet során szerencsére számtalan remek és elismert női zongoristát találhatunk, köztük olyanokat is, akik életük végéig a koncertpódiumon maradtak. Teljességre tehát nem törekedhettem, amikor az általam vizsgálandó művészek névsorát összeállítottam. Igyekeztem azonban olyan példákat kiragadni részletesebb analízis céljából, akiknek munkássága jelentősen befolyásolta a zongorista nőkről kialakult képet.

Így került a dolgozatba Clara Schumann, akinek koncertkarrierje mellett tanári munkásságára és növendékeire is kitértem, Sophie Menter, akiről tanára, Liszt Ferenc így nyilatkozott: „egyetlen törvényes leánygyermekem a zongorajátékban”, Fischer Annie, „A” magyar zongoraművésznő, egy korszak meghatározó alakja, és Martha Argerich, akinek karrierje az 1950-es évektől a mai napig töretlenül ível felfelé.

IV. Eredmények

Második generációs női zongorista lévén volt alkalmam megtapasztalni ezen szakma nehézségeit, mind gyerekkoromban, zongorista édesanyám mellett, mind pedig saját zongorista-életemben, két gyermekemmel. Éppen e nehézségek indítottak arra, hogy közelebbről is megvizsgáljam, vajon neves elődeimnek hogyan sikerült, vagy egyáltalán sikerült-e összeegyeztetni karrierjüket és családi életüket.

A női zenészek, női zeneművek tárgykörébe tartozó tanulmányokra különösen XX. század végétől, a „New Musicology” megjelenésétől irányult a figyelem, de ezek más aspektus alapján, elsősorban a zeneművekből kiindulva, azok „férfias és nőies”vonásai alapján jutnak el az előadóiig.

Dolgozatomban szándékom szerint a művész személyes karaktere, gyermekkorának körülményei, neveltetése, később szakmai és személyes kapcsolatai és magánélete alakulásának analizálásával próbáltam választ kapni arra, milyen feltételek szükségesek ahhoz, hogy egy női zongorista hosszú távú karriert futhasson be. Ismereteim szerint disszertációm ebben a tekintetben úttörő munkának számít.